

ABD 2004 Başkanlık Seçimi ve Hıristiyan Sağın Yükselişi

Mehmet Fevzi Bilgin*

Özet: ABD'de 2004 Başkanlık Seçimlerinde dinsel söylemlerin etkisi büyük ve kimileri için şaşırtıcı olmuştur. Bu çalışmada, Amerikan siyasetinde din olgusunu incelenerek, seçimde ortaya çıkan sonucun doğal olduğu ifade edilmekte, ve bunun 25-30 yıllık bir gelişmenin ürünü olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla, söz konusu seçimdeki seçmen profili ve bu profilin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel ve sosyal gelişmeler, seçimde kritik bir rol üstlenen Amerikan Hıristiyan sağı ve toplumsal tabanı, Amerika'daki din ve devlet geleneği ve değişen dinsel anlayışlar bağlamında analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, 2004 Başkanlık Seçimi, Din, Hıristiyan Sağ

1. Giriş¹

Son 20-30 yılın en önemli gelişmelerinden birisi demokrasi anlayışının temellerine meydan okuyan ve dinin toplumsal hayatla kaynaştığı bir düzeni hedefleyen bir dizi unsurun ortaya çıkmasıdır. Yakın geçmişte düşünülenin aksine dinsel gelenekler, modernleşme sürecini atlatmış ve kamusal hayatta kendilerini yeniden ifade etmeye başlamışlardır. Bugün dinsel gelenekler, dünya çapında, modernizm ve sekülerleşme teorilerinin kendilerine dikte ettiği marjinal ve özel hayata indirgenmiş rolü reddetmektedir (Juergensmeyer, 1993; Casanova, 1994; Berger, 1999; Stark, 1999). Dinsel kurumla-

* M. F. Bilgin, Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir.

¹ Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin Çarşamba Toplantılarında sunulan bildiriden doğmuştur.

rın toplumsal kurum ve etkileşimlere yön veren kamusal etkileri giderek artmaktadır. Din olgusu ciddiye alınmalıdır. Din, esaslı öneme sahip, kapsamlı ve terk edilmesi neredeyse imkânsız bir hayat biçimine işaret eder (Griffiths, 2001). Dini anlayışı öne çıkaran bireylerin, kurumların ve azınlıkların gündeme getirdiği siyasal talepler ve meseleler, çağdaş dünya siyasetinin merkezi konuları arasında yer almaktadır.

Yakın zamana kadar yükselen din, din ve demokrasi çatışması ve teokrazi gibi söylemler sadece, dinin toplumsal varlığının gücünü hiçbir zaman yitirmediği ve hatta son zamanlarda artırdığı üçüncü dünya ülkelerine ve özellikle de müslüman ülkelere özgü olarak kullanılıyordu. Bu durumun temelinde sadece pratik sebepler değil aynı zamanda son iki yüzyıldan bu yana genelde sosyolojiyi ve özelde din sosyolojisini etkisi altına almış lineer sekülerleşme paradigması yatmaktadır. Buna göre, gelişen, endüstrileşen ve bürokratikleşen toplumlarda din olgusu yavaş eski nüfuzunu yitirecek ve uzun vadede tamamen ortadan kalkacaktır. Kısacası, modernleşme dini öldürmektedir. Bu tez, sosyoloji disiplinin gelişmesine büyük etkileri olan *Karl Marx*, *Emile Durkheim* ve *Max Weber* gibi düşünürlerce şu ya da bu şekilde dile getirilmiştir. Ne var ki, 1970'lerden bu yana, sosyolojik olarak bir dinsel uyanmadan söze dilebilmekte ve bu uyanmanın küresel çapta meydana geldiği düşünülmektedir. Dolayısıyla, belki de, kimi Batı Avrupa ülkeleri hariçinde, neredeyse her toplum bu gelişmelerden nasibini almaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde ise göçmenlerden kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır.

İşte bu bağlamda, 2 Kasım 2004 tarihinde yapılan Amerikan başkanlık seçimleri doğurduğu sonuçlar itibariyle büyük önem taşımaktadır. Yapılan seçimde, Cumhuriyetçi Partinin muhafazakâr aday ve hâlihazırda başkan olan, *George W. Bush*, seçmenlerin yüzde 56'sının oy kullandığı seçimde rakibi ve Demokrat Parti aday *John Kerry*'ye üç puan fark atarak seçimi kazanmış ve yakın zamanların en yüksek oy alarak seçilen başkanlarından biri olmuştur. Bunun yanında, seçimlerde Cumhuriyetçi Parti, Amerikan Kongresinin her iki kanadında da çoğunluğu sağlayarak, Amerikan sisteminin kendine özgü şartlarında ulaşılması çok güç bir zafere imza atmıştır. Seçim, hem Amerika'daki hem de dünyadaki dengeleri sarsan 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında yapılan ilk seçim olduğu için büyük önem taşıyordu. Ayrıca, mevcut Afganistan ve Irak işgallerinin ve teröre karşı yürü-

tülen küresel mücadelenin meydana getirdiği uluslararası gerilimin bundan sonra alacağı şekil için de belirleyici bir özellik taşımaktaydı.

Amerikan seçimlerinin bu çalışmanın konusunu daha çok ilgilendiren yanı ise, bu seçimlerde din faktörünün ciddi biçimde kendini dünya kamuoyunun gözünden kaçamayacak şekilde ortaya çıkarmasıdır. Yukarıda sözü edilen modernist yaklaşımların ışığında, ABD gibi bireysel, toplumsal, siyasal ve ekonomik özgürlüklerin beşiği sayılan ve dünyaya eğlence ve tüketim kültürü ihraç bir ülkede, dini söylem ve grupların, bu seçimde başarılı olması son derece şaşırtıcı olarak karşılanabilir. Nitekim öyle de algılanmıştır. Ancak ABD’de dinin siyasal etkilerinin tarihi, son 20-30 yıldaki küresel gelişmelere paralel olarak, biraz daha geriye gitmektedir ve bu durum incelendiğinde, son seçimde ortaya çıkan dinsel nüfuzun sürpriz olmadığı ve 11 Eylül gibi böyle bir nüfuzu ortaya çıkardığı düşünülen bir olayın aslında sadece güçlenmekte olan dini cephelerin işini daha da kolaylaştırmış olduğu görülecektir.

Bu çalışmanın amacı da, bu etkiyi hem tarihsel hem de sosyolojik boyutuyla daha açık ve seçik ortaya koymaktır. Çalışmada ABD’deki din olgusunun siyasal yapıyla olan ilişkisi çeşitli siyasal sosyolojik düzlemlerde ele alınacaktır. Bu amaçla, ABD’deki sekülerleşme ve dinleşme olgusu, din ile siyaset ve seçmen davranışı arasındaki ilişkiler analiz edilecek ve bu ilişkilerin değişen nitelik ve içerikleri ile bunların siyasal parti tabanlarına olan etkisi yükselen Hıristiyan Sağ olgusu bağlamında değerlendirilecektir.

2. ABD’de Din ve Devlet İlişkisi

ABD’de din ve devlet ilişkisini düzenleyen en yetkili metin, 1789’da yürürlüğe giren Amerikan Anayasası’na, 1791’de eklenmiş ve “Bill of Rights” da denilen ve bir haklar bildirgesi niteliği taşıyan anayasa değişikliği paketinin birinci maddesidir (First Amendment). Bu maddeye göre “Kongre resmi bir din tanıyamaz ve din özgürlüğünü, ifade, basın ve toplanma hürriyetini ve dilekçe hakkını kısıtlayacak bir yasama yapamaz”. Burada, devletin herhangi bir din ya da mezhebe özel bir ayrıcalık tanımayarak tarafsız bir nitelik taşıması ve din özgürlüğü güvence altına alınarak farklı din ve mezheplerin birbirlerini bastırmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Bu maddeyi salt kendi başına ve tarihsel şartlardan bağımsız olarak okumak dahi, işin gerisinde dinsel çoğulculuğun toplumsal bir olgu olarak var olduğu

gerçeğinin ve hem bu çoğulculuğu oluşturan unsurlar arasında hem de bunlarla siyasal otorite arasında meydana gelebilecek gerginliklere dair kaygıların maddenin içeriğine yansıtılmış olduğunu anlamaya yetmektedir.

Kuruluşu sırasında dine son derece bağlı bir halka sahip ABD'nin bu anlamda, bir tür din ve devlet ayrımını hukukileştiren bir anayasal ilkeye sahip olması ilginç karşılanabilir. Yaygın görüşe göre Amerika, Avrupa'da resmi din ile siyasal otorite arasında kalan ve Protestan inançlara sahip kitleler tarafından kurulmuştur. 1600'lı yılların başlarından itibaren Avrupa'daki dini baskıdan kaçan topluluklar grup Amerika kıtasına ayak basarak, isimlerinin çoğu Kitab-ı Mukaddes'ten mülhem bugünkü şehir ve kasabaları kurmuşlardır. Kuzeydoğuda ilk kurulan koloniler uzun süre teokratik esaslara dayanmıştır. Bununla birlikte, aynı dönemde daha güneyde oluşmaya başlayan kolonilerde ise, dini hassasiyetten ziyade özellikle İngiltere'de aradığını bulamayan kitlelerin yenedünya arayışı egemen olmuştur. Bu kolonilerin İngiltere'den bağımsızlıklarını kazanarak yeni bir siyasal oluşuma adım attıkları 1780'li yıllara gelindiğinde, bütün bu tarihsel tecrübe, durmaksızın devam eden göçler, ve halihazırda yeni kıtada doğmuş ve büyümüş nesillerin oluşturduğu kurum ve gelenekler sayesinde son derece dinamik bir din ve mezhep çoğulculuğu ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda, hem Avrupa'nın yaşadığı tecrübeleri yakından tanıyan hem de kısmen ortodoks olmayan dinsel görüşlere sahip ve ABD'nin diğer belli başlı anayasal esasları yanında, din politikasının şekillenmesinde de çok etkili bir rol üstlenen *Thomas Jefferson* ve *James Madison* gibi kurucular, bu çoğulculuğun bir yandan barış içinde devamını sağlamak, bir yandan da istikrarsızlığa yol açmamasını sağlamak için devlete, belli bir dini inanç ya da mezhebi desteklemekten ziyade bunların kendi aralarında barış içerisinde yaşamalarını güvence altına alma rolünü vererek, siyasal istikrarı belli bir dinsel söyleme tercih etmiş oldular.² Bu anlamda siyaset felsefesi düşünürleri *John Locke*'tan *Adam Smith*'e uzanan klasik liberalizm geleneğini, siyasal ve iktisadi boyutlarıyla Amerika'da pratiğe geçirmiş oldular.

Devletin tarafsızlığı ya da din işlerine karışmaması, ama aynı zamanda

² Amerikan kurucularının bu konuyla ilgili görüşleri için bkz. *Madison (1785)*. Ayrıca bkz. *Curvy (1986)* ve *Meyers (1973)*.

din özgürlüğünün güvence altına alınması bir tür sekülerizm olmakla beraber, özgürlüğe yapılan vurgudan ötürü bunu liberal sekülerizm olarak adlandırmak daha doğru olur. Bu bağlamda Amerikan sekülerizm rejimi, din ve devleti ayırmakla beraber devlete ayrıcalık tanıyan ve 1905'te çıkan yasa ifadesini bulan Fransız tipi cumhuriyetçi sekülerizmden ayrılır (Babrot, 1998; Fransız tipi sekülerizm için bkz. Laborde, 2002). Bu iki tür yaklaşımın siyasal, toplumsal ve kültürel sonuçları bazen şaşırtıcı derecede farklılık gösterebilir. Son tahlilde, Amerikan sekülerizminin dinin kamusal tezahürlerine karşı çok daha esnek olduğu söylenebilir.

Ancak, dinsel çoğulculuğun ortaya çıkmasını sağladığı Amerikan tarzı sekülerizm zaman içerisinde kendi seküler kamusal kültürünü de oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişme büyük çapta paradoksal bir özellik taşır.³ Mesela, herhangi bir mezhebin, siyasal iktidarın diğer bir mezhebe ayrıcalık tanımamasını kabul etmemesi, sonuçta hiçbir mezhebin siyasal iktidarı etkileyememesi sonucunu doğurmuştur. Aynı şekilde, ondokuzuncu yüzyıldan itibaren Katoliklerin göç etmeye başlaması, mevcut Protestan mezheplerin kaygılanmasına sebep olmuş ve bu kaygı seküler rejimin uygulanmasını kolaylaştırmış ve kültürel tabanını pekiştirmiştir.⁴ Mesela, hangi mezhebin dini görüşünün din derslerinde okutulacağı meselesi uzun vadede din derslerinin kaldırılmasına yol açmıştır. Mezhepler arasındaki bu mücadele ve çatışmalar, zamanla dinin kamusal alandaki rolünü azaltarak daha seküler bir kültürün oluşmasına yol açmıştır. Özellikle 1870'lerden itibaren hâkim orta yol Protestanlık kamusal alanda önemli güç kaybına uğramıştır. Bu sekülerleşme sürecinde her ne kadar küçük ama etkili inançsız ya da materyalist kitle önemli bir rol üstlenmiş olsa da, daha öncesinde dışlanan dinsel grupların da bu sonuçta önemli bir katkısının olduğunu vurgulamak gerekir.⁵ Bununla birlikte, bütün bu gelişmeler, din ve kamusal hayat ilişkisini geri dönülemez biçimde şekillendirmiş ve son tahlilde dinin etkisi daralt-

³ Amerikan sekülerizmin dini cemaatlerin birbirlerine karşı beslediği güvensizliğin eseri olarak paradoksal şekilde gelişmesinin detaylı bir tarihsel analizi için bkz. Hamburger (2002).

⁴ Zelman v. Simmons Harris (2002) davasında Yüksek Mahkeme yargıcı Breyer'in beyanı.

⁵ Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu sekülerleşme sürecini Christian Smith, bir modernleşme sürecinden orta yol Protestanlık'a karşı yapılan bir devrim olarak düşünüyor (bkz. Smith, 2003).

mıştır. Belki de bu paradoksal gelişmelerinin bir sonucu olarak 1954 yılında çıkan bir yasayla dini kurumların mali kaynakları denetim altına alınmıştır. Buna göre dini kurumlar, yani kiliseler ve kilise örgütleri, okullar, hastaneler ve müzeler gibi kamu hizmeti sağlayan, ticari amaç gütmeyen kurumlar arasında sayılarak vergi muafiyetine tabi sayılmıştır. Ancak bu muafiyetin devamı için, bu kurumlar her ne kadar siyasi meseleler hakkında halkı bilinçlendirebilseler de, seçimlerde dolaylı ya da dolaysız olarak şu ya da bu partiyi, şu ya da bu adayı desteklememek durumundadırlar.⁶ Yasanın bu şekilde düzenlenmesi de, gelir kaynaklarını halktan temin eden din kurumlarının kamusal ve siyasal meselelerdeki etkinliğini doğal olarak sınırlamıştır.

3. Hıristiyan Sağın Yükselişi

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Amerikan toplumu uzun bir büyüme ve refah dönemine girmiştir. Çalışma hayatında, savaşta kaybedilen erkeklerin yerini hızla kadınlar almaya başlamıştır. Şehirleşmenin artması, tüketim olanaklarının fazlalaşması ve televizyon kültürü, liberal ve modern değerlerin geniş toplum katmanlarında hızla yerleşmesini sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler ve yukarıda sözü edilen paradoksal sekülerizm tecrübesi, dine karşı meydan okumaları artırmıştır. Özellikle 1960'lardan başlayarak gelişen özgürlükçü kültürle beraber artık din olgusunun ortadan kalkmakta olduğu savı sosyolojik bir paradigmaya dönüşmeye başlamıştır.⁷ İşte tam bu bağlamda, bütün bu seküler etkiler, dini tepkiler doğurmaya başlamıştır. Liberal ve modern değerlerin aşındırdığı düşünülen değerleri savunmak üzere bu yıllarda daha çok kültürel alanda olmak üzere ciddi bir mücadele başlamıştır. Özellikle “evanjelik” tabir edilen Protestan cemaatler arasında önemli ölçüde bir dini uyanış ve yeniden bilinçlenme hareketi başlamıştır. Bu cemaatler, belli bir süre mücadelelerini, siyasal alanın dışında ve kültür hayatında sürdürdüler ve daha çok ev, okul, kilise birliğini vurgulamışlardır.

Ancak, bu siyaset dışı süreç fazla uzun sürmemiştir. 1960 başkanlık seçimlerine Katolik *John F. Kennedy*'nin aday olması, nüfusun çoğunluğunu

⁶ Pew Forum on Religion and Public Life (2004).

⁷ Berger (1967); Luckmann (1967). Peter L. Berger, 1980'lerden sonra yaşanan gelişmeler ışığında fikrini tamamıyla değiştirmiştir (bkz. Berger, 1999).

oluşturan Protestanlar arasında geleneksel anti-Katolik duyguların yeniden ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda muhafazakâr Protestanların da siyasal alanda mobilize olmasına yardımcı olmuştur. *Kennedy*'nin Demokrat Parti'den aday olması, muhafazakâr Protestanları Cumhuriyetçi Parti saflarına itmiştir. Ve bundan sonra da Cumhuriyetçi Partiyi desteklemeye devam etmişlerdir. Daha sonra Demokrat Parti'den aday olan ve teolojik olarak evanjelik Hıristiyan sayılan *Jimmy Carter*'a dahi destek vermemişlerdir. Söz konusu cemaatler, 1970'lerden itibaren liberal kültüre karşı siyasal alanda daha aktif bir tavır takınmaya başlamışlardır. Özellikle ABD'nin güney kesimlerde kurdukları organizasyonlarla, medya ve eğitim kurumlarıyla, kültür hayatında önemli bir güce ulaşmaya başlamışlardır. Ayrıca, 1960'ların özgürlükler hareketleriyle (civil rights movement) zenci nüfusa tanınan haklar, zencilerin yoğun olarak bulunduğu güney kesimlerde, Demokrat Parti'nin demirbaş beyaz seçmenleri Cumhuriyetçi Parti saflarına geçmeye başlamışlardır. Dolayısıyla yükselen dini kimlik siyasal anlamda zenci karşıtlığını içerir hale gelmiştir. Bu dönemden itibaren, ağırlıklı olarak zencilerin siyasal tercihi Demokrat Parti, zenci karşıtlarının ise Cumhuriyetçi Parti olacaktır.

1979'da muhafazakâr Protestan hareketin önde gelen liderlerinden *Jerry Falwell* başkanlığında *Moral Majority* (Ahlâki Çoğunluk) kurulmuştur. Bu grup, liberal kültüre karşı ismiyle müsemma ahlâki bir çoğunluğun siyasal alanda alternatif bir güç olarak çıkışını temsil ediyordu. Grup, 1980 başkanlık seçimlerinde *Jimmy Carter*'a karşı Cumhuriyetçi *Reagan*'ın seçilmesinde önemli rol oynamıştır. *Reagan*, bu grubun kurucularından birini eğitim bakanlığına atayarak teşekkür etmiştir. 1988'de ise, grup, *Reagan*'dan sonra Cumhuriyetçi Parti'den hangi aday adayının destekleneceği konusunda fikir ayrılığına düşmüştür. Bir ara, hareketin önde gelen isimlerinden ve halen televizyonda yaptığı *700 Club* adlı programıyla etkisini sürdüren *Pat Robertson* aday olduysa da daha sonra çekilmiştir. 1992'de ise Demokrat *Clinton*'un Hıristiyan sağın adayı olan Cumhuriyetçi *Bush*'u büyük farkla alt etmesi, toplumun Hıristiyan sağa tepkisi olarak yorumlanmıştır. Bu yenilgi Hıristiyan sağın yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Seçim yenilgisinin akabinde muhafazakâr Hıristiyan grupları bir araya getiren *Christian Coalition* (Hıristiyan Koalisyonu) kurulmuştur. Bu organizasyon, esas mü-

cadelenin, mahallelerde, okul idarelerinde ve eyalet yasama meclislerinde olduğunu öne sürerek, dikkati ulusal siyasetten yerel siyasete çevirmiş, ancak bu arada hak ve özgürlükler söylemi kullanarak genel siyaseti de etkilemeye devam etmiştir (Martin 1997).

Bütün bu çalışmalar, Hıristiyan sağın tabanını genişletmesine yardımcı olmuştur. Geleneksel evanjelik ve fundamentalist taban, etkili kampanyalarla diğer mezheplerin muhafazakâr kesimlerini içine alacak şekilde genişlemeye başlamıştır. Bütün bu çabalar 1994'teki ara seçimlerde Cumhuriyetçilerin 1952'den bu yana ilk kez Kongrenin her iki kanadında da çoğunluğa ulaşmasını sağlamıştır. 2000 başkanlık seçimlerinde her şey Demokratların lehine olmasına rağmen, *Clinton*'un seks skandallarını ustalıkla işleyip, Demokratların ahlâki zayıflıklarını bir gündem maddesi olarak sürekli canlı tutan Hıristiyan Sağın, Cumhuriyetçi Bush'un seçimi kazanmasında büyük rolü olmuştur. Hıristiyan Sağ ile Cumhuriyetçi Parti arasındaki simbiyotik ilişki o denli bir boyuta ulaşmıştır ki, 2004 seçimlerinden önce *Jerry Falwell*, 25 yıllık mücadele sonucunda Hıristiyan Sağın Cumhuriyetçi Partiyi etkin olarak denetim altına aldığını ve bu gerçeği görmezden gelecek Cumhuriyetçi siyasetçilerin sonunun hüsrana olacağını ifade etmiştir.⁸

Hıristiyan sağın bütün bu faaliyet ve hareketlerinin sonucu olarak, hem kültürel hem de siyasal hayatta önemli değişiklikler kaydedilmiştir. *University of Akron Bliss Institute* tarafından düzenli olarak yapılan *Ulusal Din Anketi*'ne (National Survey of Religion) göre anketin yapıldığı ilk tarih olan 1987 ile 2004 yılları arasında göze çarpan dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle dini hassasiyetlerin artışıdaki ivme dikkat çekicidir. Söz konusu dönem içerisinde dua ve ibadetin hayatta çok büyük yeri olduğuna inananların sayısı yüzde 41'den 61'e yükselmiştir. Bütün bu gelişmeyi Hıristiyan Sağa atfetmek bilimsel olarak mümkün olmasa da, aktif bir dinsel tecrübeye dayalı evanjelik, pentekostal ve fundamentalist cemaatler gibi, Hıristiyan sağın tabanını önemli ölçüde oluşturan grupların sayısının artmasıyla bu artışın doğru orantılı olması makul görünmektedir. Bunun yanında evanjelik Protestanların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir. Buna göre 1987'de Protestan nüfusun yüzde 41'lik bir dilimini oluşturan evanjelikler,

⁸ Atlanta Journal-Constitution (2004).

2004'te yüzde 54'e ulaşmışlardır. Bu durum, orta yol Protestanlar arasında evanjelik anlayışa dönüşe işaret etmektedir. Benzer artış, Cumhuriyetçi olan evanjelikler konusunda da geçerlidir. Öte yandan, genel nüfusun bir çeyreğini oluşturan ve geleneksel olarak Demokrat Parti tabanı içerisinde telakki edilen Katolik çevrelerde de ilginç dönüşümler yaşanmaktadır. Sözü edilen dönem içerisinde, kendini demokrat olarak tanımlayan Katoliklerin sayısında önemli bir azalma görülmektedir. Aynı sonuç, kiliseye sürekli giden, yani dini kimliği daha güçlü Katoliklerin artan şekilde Cumhuriyetçi Partiye yönelmesinde de görülmektedir.⁹ Bunun dışında, Amerikan halkından başkanın dindar olması gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 68'e, Yahudi-Hıristiyan geleneğinin önemli unsurlarından On Emir'in mahkemelerde sergilenmesini destekleyenlerin oranı ise yüzde 66'ya yükselmiştir. Bütün bunlar göstermektedir ki, Hıristiyan sağ, hem dinsel hem de siyasal kimliğe sahip bir hareket olarak, dinsel kimlikte yaşanan değişimlerin siyasal kimliğe aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁰

4. Hıristiyan Sağın Yapısı Ve Siyasal Tabanı

Bugün itibariyle Hıristiyan Sağ, çoğunluğu evanjelikler olmak üzere Protestan, Mormon ve Katoliklerin muhafazakâr katmanlarından taraftar toplamaktadır. Bu tabanın en aktif ve geleneksel unsuru olan evanjelikler, modern Protestanlık'ta, İsa Mesih'e kişisel sadakati vurgulayan, manevi bir yeniden doğuşu içeren ve Kitab-ı Mukaddes'in mutlak otoritesini kabul eden bir hareket olarak ortaya çıkmaktadır. Bu hareketin temelleri ABD'ye Avrupa'daki din baskısından kaçarak göç eden ve dini hassasiyetleri son derece yüksek Püritenlere dayanır. Evanjeliklerin hepsinin siyasal anlamda aktif olduğunu düşünmek yanlış olur. Aralarında liberal görüşlere sahip olan gruplar vardır. Bunların yanında, Hıristiyan Sağın en radikal ve katı tabanını temsil eden fundamentalistler yer alır. Bunlar dünyadaki kökten-dinci diye tabir edilen gruplara verilen fundamentalist tanımına teolojik olarak sahip çıkan gruplardır.

⁹ Pew Research Center (2004).

¹⁰ ABD'de dini söylemlerin ve Hıristiyan Sağın yükselişi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Wuthnow (1988) ve Marty ve Appleby (1994).

Siyasal olarak muhafazakâr evanjelikler ve fundamentalistler nüfusun yaklaşık bir çeyreğine ulaşmış durumdadırlar. ABD'deki dinsel tezahürlerinin en etkin ve dinamik ifadeleri bu gruplar arasında görülmektedir. Bunlar aynı zamanda orta yol Protestanlığı da denilen ve daha liberal ve sosyal kaygıları daha yüksek çoğunluğu oluşturan diğer geleneksel Protestan cemaatlerden hızlı biçimde taraftar toplamaktadır. Orta yol Protestan cemaatleri arasında -köklü ancak eskisi kadar güçlü olmayan- Metodist, Presbiteryen ve Episkopal kiliselerin yanı sıra Hıristiyan Sağın siyasi emellerine ilgi duymayan zenci Protestan cemaatler yer almaktadır. ABD'de dinler arası geçişkenlik son derece kolay olduğu için, dini duyguların daha sıcak yaşandığı evanjelik ve fundamentalist cemaatler, bunlara ilgi duyan kitleleri sahip oldukları muazzam toplumsal ve kurumsal ağ sayesinde kolayca yanlarına çekebilmektedir. Bunun yanında, siyaset dışı manevi cezbeyle hedefleyen karizmatik ve pentekostal gruplar da mevcuttur. Bunlar her ne kadar siyaset konularına ilgi göstermese de seçim sırasında Hıristiyan Sağın genel yönelimlerinden etkilenmektedir.

Dolayısıyla Hıristiyan Sağı (a) siyasal emellere sempati duyup seçimde destekleyen evanjelik ve fundamentalist gruplarla; (b) evanjelik olmayıp da Hıristiyan Sağın siyasal emellerine sempati duyan Katolik ve Mormonlar gibi diğer cemaatler oluşturmaktadır. Tablo 1, Hıristiyan Sağ tabanının genel Amerikan toplumu içerisinde temsilini göstermektedir.

Tabloda Amerikan din panoraması gösterilmiş ve dini cemaatlerin siyasal tercihleri aktarılmıştır. Dini cemaatlerin genel nüfusa oranları ve çoğunlukla oy verdikleri parti belirtilmiştir. Parti kimliğinin tespitinde bu grupların ağırlıklı olarak hangi partiye oy verdiklerinden yola çıkılmıştır. Bir grupta yer alanların tümünün belli bir parti kimliğiyle kendini özdeşleştirmese de baskın olarak bu durumun geçerli olduğu söylenebilir. Böylesi bir sınıflandırma, dini cemaatlerin mevcut siyasal tercihlerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu gruplar arasında koyu renkle işaret edilenler Hıristiyan Sağın tabanını oluşturmaktadır. Tabloda görüldüğü üzere, büyük cemaatler gelenekçi, merkezci ve modernist kategorilere ayrılmıştır. Burada gelenekçilerden İncil'in ya da Katoliklerde kilisenin otoritesine bağlı, dinin yaşamlarında son derece etkin olduğu ve düzenli olarak kiliseye devam eden kitleler anlaşılmaktadır. Modernistler ise değişen zamanla dini hükümlerin de

değiştirdiğini düşünen, dini daha çok manevi bir kimlik olarak algılayan ve kiliseye bağlılığı fazla olmayan gruplar teşkil etmektedir. Bunların ortasında ise merkezci kitleler bulunmaktadır.

Tablo 1 : Amerika'da Din Panoraması ve Siyaset, 2004

	Nüfus (%)	Parti Kimliği
Evanjelik Protestanlar		
Gelenekçi	12.6	Cumhuriyetçi
Merkezci	10.8	Cumhuriyetçi
Modernist	2.9	Demokrat
Orta yol Protestanlar		
Gelenekçi	4.3	Cumhuriyetçi
Merkezci	7.0	Cumhuriyetçi
Modernist	4.7	Demokrat
Latin Protestanlar	2.8	Demokrat
Siyah Protestanlar	9.6	Demokrat
Katolikler		
Gelenekçi	4.4	Cumhuriyetçi
Merkezci	8.1	Demokrat
Modernist	5.0	Demokrat
Latin Katolikler	4.5	Demokrat
Diğer Hıristiyanlar	2.7	Cumhuriyetçi
Diğer Dinler	2.7	Demokrat
Yahudiler	1.9	Demokrat
Seküler	12.8	Demokrat
Ateist, Agnostik	3.2	Demokrat

Kaynak: Bliss Institute University of Akron (2004) *Fourth National Survey of Religion*. Washington DC: Pew Forum on Religion and Public Life.

Tabloda görüldüğü gibi, büyük cemaatlerin gelenekçi ve merkezci grupları büyük ölçüde Cumhuriyetçi Parti kimliğine kaymış durumdadırlar. Bu durum, yukarıda sözü edilen ve son 20-30 yılda meydana gelen dönüşümle-

ri doğrulamaktadır.¹¹ Bunun dışında modernist grupların, Hıristiyan olmayan diğer din mensupları ve evanjelik ve fundamentalistlerin az çok ırkçı söylemlerine sempati duymayan zenci Protestan cemaatleriyle birlikte Demokrat Parti'ye yöneldiği görülmektedir. Bunun dışında, Katoliklerin çoğunluğu, Yahudiler ve herhangi bir dini kimlik taşımayan ya da dinsiz kitleler de Demokrat kimliğine sahiptir. Bu tablo açık seçik göstermektedir ki, ABD'de din alanında ortaya çıkan gelenekçi-modernist ayrımı büyük ölçüde iki parti arasında paylaşılmış durumdadır. Seküler kesimin Demokrat Parti'yi desteklemesi, Demokrat Parti'nin dinsel kaygıların dışında kaldığı anlamına gelmez. Nitekim birçok dini cemaatin bu partiyi desteklediği görülmektedir. Bu nedenle, bütün bu cemaatlerin, Hıristiyan Sağın karşısında Hıristiyan Solu meydana getirdiği son zamanlarda yapılan analizlerde sıklıkla vurgulanmaktadır. Dolayısıyla ABD'de toplum genel hatlarıyla Hıristiyan Sağ ve Hıristiyan ve Seküler Sol olarak bölünmüştür ve bunların siyasal tercihleri sırasıyla Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti'dir.¹²

Hıristiyan Sağın tabanını büyük ölçüde oluşturan evanjelik ve fundamentalist grupların dini inançlarını diğerlerinden ayıran önemli noktalar vardır. İlk olarak, bu gruplar, doğru ile yanlışın kesin olarak ayrıldığını, İncil'in mutlak otoritesini savunurlar. İsa Mesih'e inancın gerekliliğini ve en önemlisi doğruluğu isteyen kişinin bulabileceğini benimserler. Bununla ilgili olarak, ancak bu ilkeleri benimseyenlerin Hıristiyan olabileceğini iddia ederler. Bu bağlamda, bunların, Katolikleri, kilise hiyerarşisine daha çok bağlı olmalarından dolayı gerçek Hıristiyan saymadığını belirtmek gerekir. İkinci olarak, özel ve kamusal hayatın birbirinden ayrı düşünülebileceğini kabul etmezler. Bu konuyla ilgili olarak ABD'de, neredeyse her gün, kamusal ve özel iş hayatında ortaya çıkan sorunlar gündeme gelmektedir. Ancak asıl mücadele eğitim konusunda olmaktadır. Bununla ilgili olarak, söz konusu gruplara göre, devletin görevi ahlâkı geliştirmektedir, devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Burada piyasadan amaç, sadece ekonomik olan değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel olandır. Yani devlet, ahlâkı korumalı, ama

¹¹ Spinner-Halev (2000) kitabında muhafazakârlığın farklı din ve mezheplerde benzer sonuçlar meydana getirdiğini örneklerle açıklamaktadır.

¹² Bu dinsel bölünmenin sosyolojik tabanı hakkında yapılan bir alan çalışması için bkz. Wolfe (2000).

eğitim ve kültür piyasasına müdahale etmemelidir. Ancak, bu müdahalenin, sadece bu grupların aleyhine olduğu durumlarda olumsuz karşılandığı da bir gerçektir. Bu muhafazakâr gruplar, liberal seküler kültürün eğitim alanında yaşanan ahlâk sorununu görmezden gelip, ekonomiye en ince detayına kadar müdahalesini anlamakta güçlük çekmektedirler (Wacker, 2000).

Ayrıca bu gruplar, ABD'nin bugün sahip olduğu güç ve nüfuzun altında yatan sebebin Hıristiyanlık olduğuna inanırlar. Bu bağlamda, ABD'nin bu Hıristiyan kimliğinin muhafazasında iç ve dış düşmanlara karşı daima teyakkuz halindedirler. Bu durum aynı zamanda, Amerikan toplumun Tanrı'nın iradesini yeryüzünde sağlamak üzere seçilmiş bir toplum olduğu kanısıyla da ilişkilidir. Bu kanıyı pekiştiren, bu grupların eskatolojik inançlarıdır. Buna göre Tanrı'nın seçilmiş kulları olan Amerikan toplumu, günahlarından arındırılarak İsa Mesih'in yeniden gelişine hazırlanmalıdır. Bu amaçla, yapılacak yeni kanun ve düzenlemelerle, toplumsal ve kültürel değişikliklerle, bu amaca en kısa zamanda ulaşmak nihai hedeftir. Ayrıca, Kitab-ı Mukaddes'e göre İsa Mesih'in gelişi esnasında Yahudilerin Filistin bölgesine toplanmış olması gereği ve daha sonra bunların Hıristiyanlığa döneceği inancı, bu grupların İsrail'e duyduğu muazzam sempatiyi ve bu konuda Amerikan dış siyasetini etkileme girişimlerini açıklamaktadır.

Son olarak ve yukarıdaki maddeyle ilişkili olarak, bu gruplar Hıristiyan geleneğin bugün Amerika'da saldırı altında olduğuna inanırlar. Din dersinin ve okul duasının kaldırıldığı devlet okullarının, gayrimeşru cinselliği ve eşcinselliği körükleyen medyanın, Amerikan halkının gerçek yapısını yansıtmayan apayrı bir kültür empoze etmeye çalıştığını düşünürler. Başa gelen belaların sebebi de bu toplumsal ve kültürel yozlaşmadır. Mesela, fundamentalistlerin önemli temsilcilerinden *Pat Robertson*'un *700 Club* adlı televizyon programında, 11 Eylül saldırılarından hemen sonra (daha saldırının külleri soğumadan) verdiği ifade, bu grubun kaygısının en iyi şekilde yansıtmaktadır: “Tanrı perdeyi kaldırarak düşmanlarımızın bize hak ettiğimiz cezayı vermesine izin vermektedir... Şuna samimiyetle ifade etmek istiyorum ki, paganlar, kürtajcılar, ACLU, *People for the American Way* gibi (ultraliberal) kuruluşlar -Amerika'yı sekülerleştirmeye çalışan bütün bu gruplar- bunlara doğru parmağımı uzatarak “buna siz sebep oldunuz” demek istiyorum.” (aktaran Haris 2001)

5. Seçimin Dinsel Boyutu

Bu bölümde 2004 ABD Başkanlık Seçiminde kullandıkları oylara göre seçmenlerin bir analizi sunulmaktadır. Bu analiz, hem seçimlerde din etkisinin boyutlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olacak, hem de bu etkinin Amerikan seçmeni açısından taşıdığı önemi göstermeye yarayacaktır. Konuyla ilgili olarak Amerikan CNN haber kuruluşu tarafından oy verme işlemi sonrasında yaklaşık 13 bin seçmen üzerinde yapıldığı anket kullanılabilir.¹³

Tablo 2’de çıkan sonuçlar, başkanlık adayları *Bush* ile *Kerry* seçmenleri arasında belirgin bir dini-seküler ayrımı ortaya koymaktadır. Özellikle dini kimliğin oy verme davranışında ne denli etkili olduğu ortadadır. Buna göre seçmenlerin yüzde 41’i kiliseye düzenli olarak gittiğini ifade etmiş (bu en azından haftada bir kez demektir) ve bunların ezici çoğunluğu *Bush*’a oy vermiştir. Buna paralel olarak kiliseye düzenli gitmediğini ifade eden nispeten küçük bir yüzdenin tercihi *Kerry* olmuştur. Bunun dışında, 2004 seçimlerinin en önemli aktörleri olarak ortaya çıkan ve aşağıda değineceğimiz evanjelik Hıristiyanlar, seçmenlerin yaklaşık bir çeyreğini oluşturmaktadırlar, tercihlerini ağırlıklı olarak *Bush*’tan yana koymuşlardır.

Tablonun ikinci kısmında seçmenlerin hangi meseleye daha çok önem verdikleri sorusuna verdikleri yanıtları göstermektedir. Buna göre ekonominin durumu, işsizlik gibi daha çok Demokratların hitap ettiği konularda doğal olarak tercih *Kerry*’den yana konulmuştur. Bunun karşısında, ahlâki değerleri gözetilenlerin ezici çoğunluğunun tercihi ise *Bush* olmuştur. Bunun dışında hem siyasal muhafazakâr hem de kültürel muhafazakâr kitleleri bir araya getiren terörizm konusundaki tercih de hâlihazırda geniş çaplı bir anti-terör politikası yürütmekte olan *Bush*’a yönelmiştir. Burada ilginç olan ve bu seçimi diğer seçimlerden ayıran, ahlâki değerler gibi bir konunun seçimdeki en önemli konu olarak sayılmasıdır. Seçmenlerin yüzde 22’si ahlâ-

¹³ Seçim sonrası anketlerin geçerliği tartışmalıdır, zira seçim anında oy vermeye iten sebepler konusunda seçmen daha duygusaldır. Ayrıca ortaya çıkan sonuç, evinde oturan değil, oy kullanan seçmenin tercihini yansıtmaktadır; dolayısıyla bu sonuçlardan yola çıkarak genel bir toplumsal analiz yapmak zordur. Bununla birlikte bu anket taşıdığı çarpıcı sonuçlar itibarıyla birçok analize kaynak teşkil ettiğinden en azından din etkisi konusuna provokatif bir giriş için yararlı olacağı düşünülebilir.

ki değerlerin yozlaşmasını ya da korunmasını, ekonomik sorunların üzerinde tutmuştur. Böyle bir durum, Amerikan tarihinde vaki değildir. Yine bu durumla ilişkili olarak, adayın dini kimliğini önemseyen seçmenlerin neredeyse tamamı oyunu Bush'tan yana kullanmıştır. Benzer şekilde ahlâki değerler kategorisine dâhil olan ve bu seçimlerin en önemli malzemelerinden kürtaj ve eşcinsellik konusunda da bunlara karşı çıkan kitlenin Bush'un yanında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2 : 2004 ABD Başkanlık Seçimleri Seçim Sonrası Anketi

	Bush (%)	Kerry (%)
Dini kimlik		
Kiliseye düzenli gidenler (% 41)	61	39
Kiliseye hiç gitmeyenler (% 14)	36	62
Evanjelik Protestanlar (% 23)	78	21
Seçimdeki en önemli mesele		
Ahlâki değerler (% 22)	80	18
Ekonomi-İşsizlik (% 20)	18	80
Terörizm (% 19)	86	14
Adayın en önemli özelliği		
Dini kimlik	91	8
Dürüstlük	70	29
Akıllılık	9	91
En çok tartışılan konular		
Kürtaj yasaklanmalıdır	77	22
Eşcinseller evlenemez	77	22
Irak savaşı meşrudur	85	14

Kaynak: CNN National Exit Polls

Tablo 2'deki rakamlar açıkça göstermektedir ki, Amerikan seçmeni bu seçimde özellikle ahlâki ve dini değerler etrafında bölünmüş ve ortaya bir dindar-seküler ayrımı çıkmıştır. İşin dini kanadını *Bush* liderliğindeki Cumhuriyetçi Parti üstlenmiş görünmektedir. Ortaya çıkan bu durum daha '90'lı

yıllarda ifade edilen şu tezi doğrulamaktadır: “Amerikalıların nasıl oy verdiklerini anlamak istiyorsanız, neye inandıklarını sorun. Çünkü bugün, ne ekonomik durum, ne bölgesel farklar, ne de ırk, Amerikan seçmenini dini inanç meselesi kadar bölmemiştir” (Barone, 1996).

Bu durum doğal olarak seçim kampanyasına da yansımıştır. Daha 2000 yılındaki tartışmalı başkanlık seçimi öncesinde, *Bush*, hayatını etkileyen en önemli kişinin İsa Mesih olduğunu ifade etmiştir. Kendisi bir Metodist olan *Bush*'un 40 yaşına gelmesiyle ünlü Amerikan vaiz *Billy Graham*'ın etkisiyle dine dönmüş olması ve yeniden doğması (born-again) 2000 seçim kampanyasında önemli malzemelerden birisi olmuştur. 11 Eylül'den sonra dini kimliğini daha sıklıkla kullanan *Bush*, bu seçim öncesinde kullandığı beyanatlarla bir anlamda yaptığı icraatlar ile Tanrı'nın iradesini Amerika ve dünyaya egemen kılmakta olduğunu ima etmiştir. Bunun karşısında ise kendisi ve eşi Katolik olan *Kerry*, Katolik kesimlerin desteğini almak bir yana, kürtaç konusundaki tavrından dolayı, çeşitli kilise örgütlerinin karşı kampanyalarına maruz kalmıştır. Hatta Katolikliği tartışma konusu haline gelmiştir. *Bush* cephesi de *Kerry*'nin Katolikler için yanlış tercih olduğunu belirtmekte zaman kaybetmemişlerdir. Bütün bunlara karşı *Kerry*'nin cevabı “ben dini kimliğimi yakamda taşıyorum, Tanrı bizim yanımızdadır demiyorum; umarım biz Tanrının yanındayızdır” olmuştur (Anderson, 2004).

Dinsel desteği bu derece ardında toplayan *Bush*'un, Kongre'deki Cumhuriyetçi çoğunluğu da ardına alarak, Hıristiyan dindar kesimin taleplerini karşılayacağı bu durumda sadece olağan bir çıkarsama değil aynı zamanda bir gerekliliktir. Hâlihazırda, birtakım dini gruplar *Bush*'tan ahlâki bir devrime öncülük etmesini talep etmektedirler (Kirkpatrick, 2004). *Bush* yönetimin önümüzdeki dört yıl boyunca yapacağı icraat hem bu talepleri karşılamada hem de din ve kamusal hayat ilişkisinin alacağı şekil açısından belirleyici olacaktır. Özellikle, muhtemel Yüksek Mahkeme atamaları bu konuda en önemli noktalardan birisidir. Amerikan siyasal sisteminde anayasaı değiştirmek çok zor olduğundan, Yüksek Mahkeme, özellikle toplumsal ve ahlâki konularda yaşanan tartışmalarda son noktanın konulduğu kurum durumundadır. Bu açıdan, Yüksek Mahkeme'deki muhafazakâr-liberal dengesinin muhafazakârlar lehine dönmesi, Amerikan kültürünün önümüzdeki bir-iki nesil boyunca alacağı biçime rengini verecektir.

6. Sonuç

2004 Amerikan başkanlık seçimleri, dinsel söylemlerin ve dinin siyaset üstündeki nüfuzunu en dramatik şekilde ortaya çıkarmıştır. Bush ve Cumhuriyetçi Partinin seçimi tartışmasız olarak kazanmasında dini grupların desteğinin rolü büyük olmuştur. Bu durum aynı zamanda, toplumda giderek belirginleşen bir gelenekçi-modernist, dindar-seküler ayrımının da bir göstergesi olmuştur. Bu ayrımla bölünen kitlelerin aynı zamanda iki farklı parti arasında dağılması, konunun siyasal boyutunu daha da önemli hale getirmektedir. Birbirlerine muhalif toplumsal kitlelerin, ayrı parti çatısı altında toplanmaları, ABD'nin esnek ve çoğulcu yapıya sahip parti sisteminin de yavaş ortadan kalktığına işaret etmektedir. Bu durumda, Hıristiyan Sağın tartışmasız desteğini alan ve hatta bu destek sayesinde ikinci defa seçilen *Bush*'un, bu tabanın taleplerini dikkate almaması düşünülemez. Hıristiyan sağın talepleri arasında daha çok toplumsal ahlâkın revizyonuna yönelik istekler bulunmaktadır; ancak bu tabanı oluşturan grup ve cemaatlerin dinsel inançları aynı zamanda Amerikan dış siyasetini de belli bir yöne doğru taşıyacak özellikler barındırmaktadır.

Modernist söylemin aksine, ABD gibi son derece ileri bir ülkede, dinin bu derece etkili olması düşündürücüdür. Ancak, bu durum, salt 2004 seçimlerinde ortaya çıkmış değildir. 1970'lerden bu yana, Hıristiyan Sağ, aktif bir mobilizasyon tecrübesi yaşamış, değişik toplumsal katmanlarda örgütlenmiş, çok sayıda eğitim ve medya kuruluşuna imza atmıştır. Ayrıca, geçen zaman içerisinde tercihini Cumhuriyetçi Parti'den yana koyarak bu partinin organizasyonunda ve politikalarının şekillenmesinde söz sahibi olmuştur. Bütün bu faaliyetlerin bir sonucu olarak, o zamandan bu yana siyaset sahasında etkisini giderek artırarak, hâlihazırdaki nüfuzuna ulaşmıştır. Hıristiyan Sağ ve Cumhuriyetçi Parti arasındaki bu simbiyotik ilişki, bugün ve gelecekte, dinin Amerikan kamusal hayatındaki yerinin tayininde önemli bir rol üstlenecektir.

Abstract: The influence of religion and religious groups on the 2004 US presidential elections was utterly significant. This work analyzes the state of religion in American politics, and tries to show that the religious

influence on the election was a natural outcome of religious developments of the last decades. To this aim, the profile of the voters and the historical and social developments that have generated that profile are analyzed in the context of church and state relations in America and the changing religious conceptions, as well as the Christian Right that played a critical role in the elections and its social bases.

Key Concepts: US, 2004 Presidential Elections, Religion, Christian Right

Kaynakça

Anderson, Lisa (2004). "Both sides putting faith in appeals to religious voters". **Chicago Tribune**, 7 Ekim.

Atlanta Journal-Constitution (2004) "Jerry Falwell" **Atlanta Journal-Constitution**, 25 Ekim.

Baberot, J. (1998). "The Two Thresholds of Laicization" [(ed.) R. Barghava (1998). **Secularism and Its Critics**. New Delhi: Oxford University Press] içinde.

Barone, Michael. (1996) "Faith in Numbers." **National Review** (48): 56-58.

Berger, P. L. (1967). **The Sacred Canopy: Elements of A Sociological Theory of Religion**. Garden City: Doubleday.

(ed.) Berger, P. L. (1999). **The Desecularization of the World**. Washington DC: Ethics and Public Policy Center.

Bliss Institute University of Akron. (2004) **Fourth National Survey of Religion**. Washington DC: Pew Forum on Religion and Public Life.

Casanova, J. (1994). **Public Religions in the Modern World**. Chicago: University of Chicago Press.

Curvy, T. J. (1986) **The First Freedoms**. New York: Oxford University Press.

Griffiths, P. J. (2001) **Problems of Religious Diversity**. New York: Oxford University Press.

Hamburger, Philip (2002). **The Separation between Church and State**. Chicago: University of Chicago Press.

Harris, J. F. (2001). "God Gave U.S. 'What We Deserve'". **The Washington Post**, 14 Eylül.

Juergensmeyer, M. (1993). **The New Cold War? Religious Nationalism Con-**

- fronts the Secular State.** Berkeley: University of California Press.
- Kirckpatrick, D. D. (2004). "Some Bush Supporters Say They Anticipate a Revolution". **New York Times**, 4 Kasım.
- Laborde, Cecile (2002). "On Republican Toleration". **Constellations** (9): 167-184.
- Madison, James (1785). **Memorial and Remonstrance.**
- Martin, William (1997). **With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America.** New York: Broadway Books.
- (ed.) Marty, M. and R. S. Appleby (1994). **Accounting for Fundamentalisms.** Chicago: University of Chicago Press.
- (ed.) Meyers, M. (1973). **The Mind of the Founder.** New York: Bobbs-Merill.
- Pew Forum on Religion and Public Life (2004). **Politics and the Pulpit, 2004: A Guide to the Internal Revenue Code Restrictions on the Political Activity of Religious Organizations.** Washington, DC: Pew Forum on Religion and Public Life.
- Pew Research Center (2004). **2004 Political Landscape.** Washington DC: Pew Research Center.
- Pollitt, K. (2004). "Earthly Rewards for the Christian Voter". **The Nation**, 6 Aralık.
- (ed.) Rosenblum, N. (2000). **Obligations of Citizenship and Demands of Faith: Religious Accommodation in Pluralist Democracies.** Princeton: Princeton University Press.
- (ed.) Smith, Christian (2003). **The Secular Revolution: Power, Interests, and Conflict in the Secularization of American Public Life.** Berkeley: University of California Press.
- Spinner-Halev, J. (2000). **Surviving Diversity: Religion and Democratic Citizenship.** Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Stark, Rodney. (1999) "Secularization RIP," **Sociology of Religion** (60): 249-73.
- Wacker, Grant (2000) "The Christian Right". http://www.nhc.rtp.nc.us/tserve/twenty/tkeyinfo/chr_rght.htm.
- Wolfe, Alan (2000). "Civil Religion Revisited: Quiet Faith in Middle-Class America," [(ed.) Nancy Rosenblum (2000). **Obligations of Citizenship and Demands of Faith: Religious Accommodation in Pluralist Democracies.** Princeton: Princeton University Press] içinde.
- Wuthnow, R. (1988). **Restructuring of American Religion: Society and Faith since World War II.** Princeton: Princeton University Press.